

Specyfika szkolenia przyszłych specjalistów w zakresie systemu edukacji specjalnej o zapobieganiu negatywnego nastawienia do osób niepełnosprawnych

Lesia Sikorska

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

lesya.sikorska@lnu.edu.ua,

Maria Wolańska

Lwowska Wyższa Szkoła Zawodowa Budownictwa, Architektury i Wzornictwa

mashunia.volianska@gmail.com

Tetyana Onyśkiw

Instytucja Ogólnego Szkolnictwa Średniego I-III stopnia,

wieś Słowita, obw. lwowski Ukraina

oniskiv87@gmail.com

The specifics of training future specialists in the special education system to prevent negative attitudes towards people with disabilities

Types of negative attitudes towards persons with disabilities have been identified. Empirically established a connection between manifestations of negative attitude and individual characteristics of the personality of students of higher education institutions. The directions of development and formation of a positive, civilized attitude towards people with disabilities of future specialists who will directly provide professional services to this category of persons are outlined.

Key words: special education; negative attitude; disabled people

W skali globalnej każdego roku rośnie liczba osób niepełnosprawnych. Jednak w Ukrainie wzrost liczby osób niepełnosprawnych przewyższa ten na świecie z powodu nadzwyczajnych wydarzeń, takich jak wojna na wschodzie Ukrainy i inne. Według V. L. Kriški na Ukrainie do 2014 r. mieszkało ponad 2,5 mln osób niepełnosprawnych (ponad 5,7% ogółu ludności; Kriško, Czajkowski, 2013), i liczba ta rosta o ćwierć miliona rocznie. Z powodu tak dużej liczby osób niepełnosprawnych nie wolno przeoczyć ich problemów w relacji ze specjalistami, którzy zapewnią im pomoc społeczną i psychologiczną, i już to robią, ponieważ, „niepełnosprawność nie powinna być postrzegana przez społeczeństwo jako choroba i [nie powinna – przyp. redakcji] stać się przeszkodą dla osoby w realizacji jej potencjału” (Brazewicz, Sidorowa, 2013, s. 123).

Według Kriški, Stawickiego i Czajkowskiego, niepełnosprawni w Ukrainie wywołują szereg negatywnych emocji i reakcji: agresję, zaniedbanie, wyśmiewanie, oskarżenie, potępienie, wstręt, wrogość, nienawiść i smutek. „Negatywne podejście zdrowych obywateli do możliwości osób niepełnosprawnych sprawia, że osoby niepełnosprawne stały się obojętne na swój status społeczny” (Kriško, Czajkowski, 2013, s. 124). Niestety, osoby niepełnosprawne należą do populacji najbardziej defaworyzowanej społecznie! Taki stan rzeczy tłumaczy się tym, że dochody osób niepełnosprawnych są znacznie niższe niż średnie, a potrzeby w zakresie opieki zdrowotnej i społecznej są znacznie wyższe niż w przypadku osób zdrowych (Stawicki, 2009). Dlatego należy wziąć pod uwagę strukturę potrzeb, zakres zainteresowań, poziom roszczeń osób niepełnosprawnych, ich potencjalne zdolności i możliwości społeczeństwa w zakresie zapewnienia im pomocy. Osoby niepełnosprawne często cierpią z powodu dyskryminacji na wszystkich etapach życia, izolują się, odcinają się od zdrowego społeczeństwa, które nie akceptuje takich ludzi, nie uważa ich za społecznie użytecznych, pełnoprawnych członków społeczeństwa, a czasem podejmuje wobec nich czynny wrogi (Stawicki, 2009).

Wiosną 2019 r. przeprowadzono badanie empiryczne dotyczące stosunku do osób niepełnosprawnych wśród 42 przyszłych specjalistów w systemie edukacji specjalnej: psychologów i logopedów. Zastosowano metodę Stawickiego, który zmodyfikował metodę niepełnych zdań w diagnostyce upośledzenia (Stawicki, 2009), a także metodę diagnostyki tolerancji komunikacyjnej W. W. Bojki, test samooceny osobowości pod kątem odporności na stres, metodę diagnozowania motywacji edukacyjnej studentów, kwestionariusz 16PF Cattella, metodę diagnostyki poziomu subiektywnego poczucia samotności D. Russella i M. Fergusona.

Badanie i metodologia

Najpierw studenci wypełnili poniższy test.

1. Subiektywna skala satysfakcji. Zakreśl jedną cyfrę, aby dopasować swoje zadowolenie z wykształcenia, gdzie 1 oznacza, że wcale nie jesteś zadowolony, a 10 oznacza, że jesteś całkowicie zadowolony.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

2. Skala postawy wobec siebie. Zakreśl jedną cyfrę, aby dopasować się do tego, jak bardzo siebie kochasz i szanujesz, gdzie 1 oznacza, że nienawidzisz siebie, a 10 – że bardzo siebie kochasz i szanujesz.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

3. Skala nastawienia do osób niepełnosprawnych. Zakreśl jedną cyfrę, aby dopasować ją do wskaźnika niepełnosprawności, gdzie 1 oznacza, że masz złe nastawienie do osób niepełnosprawnych, a 10 – że jesteś bardzo dobry do nich, gotowy do przyjaźni, zapraszać do siebie i odwiedzać ich, pomagać we wszystkim.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

4. Skala subiektywnego zadowolenia z życia. Zakreśl jedną cyfrę, aby dopasować się do ogólnego zadowolenia z życia, gdzie 1 oznacza, że wcale nie jesteś zadowolony z życia, a 10 – jesteś bardzo szczęśliwy i zadowolony życiem.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

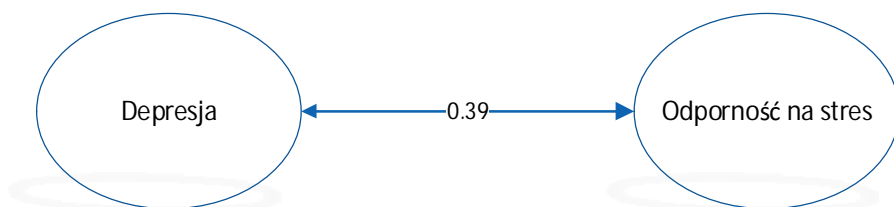
5. Skala oceny umiejętności komunikacyjnych. Proszę zakreśl jedną cyfrę, aby dopasować swoje umiejętności komunikacyjne, gdzie 1 oznacza, że wcale nie jesteś zadowolony, a 10 – jesteś całkowicie zadowolony z swoich umiejętności komunikacyjnych.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Metoda zdań niepełnych w diagnostyce upośledzenia Stawickiego zawiera następujące skale pomiarowe (13 typów nastawień): depresja, gniew, obrzydzenie, pogarda, strach, wrogość, lęk, egoizm, dążenie do dominacji, antypatia, nietolerancja, uprzedzenie, nierozwinięta empatia.

Przetwarzanie danych za programem statystycznym (Statistica-10) – korelacji wskaźników upośledzenia nastawienia do osób niepełnosprawnych, ujawniło istnienie korelacji kryterium diagnostycznego, charakteryzującego postawę

według rodzaju „depresja” (rys. 1) ze wskaźnikiem „odporności na stres” (zgodnie z kluczem do technik – im wyższy wskaźnik, tym niższa odporność na stres) o współczynniku korelacji wynoszącym 0,39 (współczynnik korelacji podany dalej w nawiasach). Negatywne nastawienie tego typu oznacza, że osoba z wysokimi wynikami w tej skali będzie unikać interakcji z osobą niepełnosprawną w każdy możliwy sposób, a jeśli nie będzie to możliwe, będzie postrzegała sytuację jako stresującą i odczuje silny dyskomfort psychiczny zarówno podczas, jak i po interakcji. Wyniki wskazują, że zwiększenie poziomu odporności może zmniejszyć wyżej wspomniane negatywne podejście do osoby niepełnosprawnej.

Rys. 1. Korelacje kryterium diagnostycznego „depresja”.

Wyniki (rys. 1) wskazują, że zwiększenie poziomu odporności może zmniejszyć negatywne nastawienie do osoby niepełnosprawnej.

Kryterium diagnostyczne, które odpowiada postawie typu „gniew”, koreluje z oceną umiejętności komunikacyjnych (-0,33; skala 5) oraz umiejętnością rozumienia i akceptowania osobowości innego człowieka (0,48; metoda testu Bojki).

Rys. 2. Korelacje kryterium diagnostycznego „gniew”.

Treścią psychologiczną ujawnionych korelacji (rys. 2) tego rodzaju postawy jest to, że częstotliwość występowania gniewu w interakcji z osobą z niepełnosprawnością zmniejszy się wraz ze wzrostem samooceny umiejętności komunikacyjnych, a także ze zwiększeniem zdolności rozumienia i akceptowania osobowości innej osoby (wg metody Bojki wyższy wynik oznacza również niższą zdolność komunikacyjną).

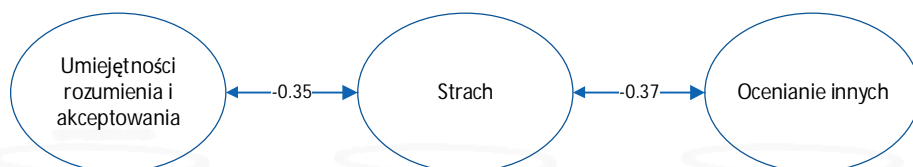
Kryterium diagnostyczne „obrzydzenie” (rys. 3) koreluje ze wskaźnikami związanymi z metodą Cattella: adekwatność samooceny (-0,35) i „konserwatyzm-radykalizm”

(-0,37). Tego rodzaju postawa charakteryzuje pogardę do osób niepełnosprawnych, co jest postrzegane jako poczucie wyższości respondenta i niższości osoby niepełnosprawnej. Obrzydzenie wobec osób niepełnosprawnych, z powodu pewnych cech, może wystąpić zarówno w stosunku do mniejszości społecznej, jak i jednostek. Emocji tej zawsze towarzyszy poczucie wartości „ja”, a zatem „ja” drugiego staje się nieznaczące, nieatrakcyjne i zdewaluowane. Uzyskane korelacje pokazują, że im wyższa adekwatność samooceny, tym niższy poziom przejawu postawy typu „obrzydzenie”, a im bardziej krytyczna wobec siebie jest osoba, którą charakteryzują zainteresowania intelektualne, myślenie analityczne, zwykle jest dobrze poinformowana, bardziej podatna na eksperymenty i zmiany, ma nieostre poglądy i pozytywne podejście do osób niepełnosprawnych, tym mniejsza jest skłonność do poczucia wyższości nad osobą niepełnosprawną.

Rys. 3. Korelacje kryterium diagnostycznego „obrzydzenie”.

Specyfika postawy studentów kierunku edukacja specjalna wobec do osób niepełnosprawnych według kryterium „strach” (rys. 4) wiąże się z wyznacznikami „umiejętność rozumienia i akceptowania osobowości innego człowieka” (0,33) oraz „tendencja do oceniania innych, gdzie standardem jest koncentracja na sobie” (0,32) – te dwa wskaźniki należą do metody diagnostyki tolerancji komunikacyjnej Bojki. Zastanowienie nad typem „strach” pozwala zdiagnozować, w jaki sposób interakcja z osobą niepełnosprawną może wywołać reakcję strachu, a także zidentyfikować jej przyczyny. Korelacje ujawniły, że im mniej rozwinięte są umiejętności komunikacyjne rozumienia i akceptowania osobowości drugiej osoby i doceniania innych, przy jednoczesnym skoncentrowaniu na sobie (jako standard), tym większe lęki i obawy do osób niepełnosprawnych.

Rys. 4. Korelacje kryterium diagnostycznego „strach”.

Podsumowanie

Specyfika nastawienia studentów kierunku edukacja specjalnej do osób niepełnosprawnych, w szczególności powiązania korelacyjne (analiza korelacyjna ujawniła także inne związki negatywnych nastawień wobec osób niepełnosprawnych z cechami osobowości i komunikatywnej tolerancji u przyszłych specjalistów) dają podstawy do istotnego wniosku. Mówi on, że w celu zapobiegania negatywnemu nastawieniu do osób niepełnosprawnych, trzeba wypracować w nich pozytywny i cywilizowany stosunek do osób niepełnosprawnych przez podniesienie poziomu odporności na stres i samooceny umiejętności komunikacyjnych, umiejętności rozumienia i akceptowania osobowości innego człowieka. Chodzi o to, by wytworzyć w nich umiejętność właściwej samooceny poprzez rozwój intelektualny, rozwój analitycznego i krytycznego myślenia oraz kreatywności. Wdrożenie takiego wsparcia psychologicznego i pedagogicznego w pracy ze studentami edukacji specjalnej pomoże im w przyszłości skutecznie i profesjonalnie świadczyć profesjonalne usługi osobom niepełnosprawnym, co jest dość realistyczne do wdrożenia w nowoczesnych uczelniach Ukrainy

Bibliografia

- Brazewicz, S. S., Sidorowa, A. Yu. (2013). Niepełnosprawność: problemy przezwyciężenia stygmatyzacji i ugruntowania świadomości tolerancyjnej. *Współczesne problemy nauki i edukacji*, 1. Pobrano z: <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2017/n3/87525.shtml>. (Бразевич, С.С., Сидорова, А.Ю. 2013. *Инвалидность: проблемы преодоления стигматизации и становления толерантного сознания // Современные проблемы науки и образования*. – 2013. № 1. – [Электронный ресурс] – Режим дрстпу: <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2017/n3/87525.shtml>).
- Kriško, W. L., Czajkowski M. E. (2013). Specyfika negatywnego stosunku do osób ze specjalnymi potrzebami na Ukrainie. W: W. L. Kriško, M. E. Czajkowski, *Zbiór prac naukowych Instytutu Technologii Społecznych Chmielnickiego Uniwersytetu „Ukraina”*, 1(7), 122-125. (Крисько, В.Л., Чайковський М.Є., *Особливості негативного ставлення до людей з особливими потребами в Україні.* / В Л. Крисько, М.Є. Чайковський. - Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», - № 1(7). – 2013. - С. 122-125).
- Sikorska, L. B. (2018). Naukowe i metodologiczne podejście do problemów osób niepełnosprawnych w kontekście koncepcji „ja”. W: *Materiały z relacjonowanych konferencji naukowych Wydziału Edukacji Pedagogicznej*, 3, 904. Lwów: LNU im. Iwana Franki. (Сікорська Л.Б., *Науково-методологічні підходи до проблем осіб з інвалідністю в контексті концепції «Я».* // *Матеріали звітних наукових конференцій факультету педагогічної освіти*. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – Вип. 3. – 228 с., С. 904).
- Sikorska, L. (2019). Specyfika stosunku obywateli Ukrainy do osób niepełnosprawnych. W: L. Sikorska, *Materiały doniesień z konferencji naukowych Wydziału Edukacji Pedagogicznej*, 4, 97-101. Lwów: LNU im. Iwana Franki. (Сікорська Леся. *Особливості ставлення громадян України до осіб з інвалідністю.* / Леся Сікорська // *Матеріали звітних наукових конференцій факультету педагогічної освіти*. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – Вип. 4. – 212 с., С. 97-101).
- Sikorska, L. B. Specyfika kształtowania postawy tolerancyjnej młodzieży studenckiej wobec osób niepełnosprawnych. W: M. I. Muszkiewicz (red.), *Współczesna psychologia praktyczna: zasoby i perspektywy. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej (Łuck, 26-27 września 2019)* (s. 199-202). Łuck: Werza-Druk. – 2019. (Сікорська Л.Б. *Особливості формування толерантного ставлення студентської молоді до осіб з інвалідністю.* / Леся Борисівна Сікорська / *Практична психологія сучасності: ресурси та перспективи*. – *Матеріали Міжнародної науково-*

- практичної конференції (Луцьк, 26 – 27 вересня 2019 р.) / СНУ імені Лесі Українки. - Кафедра практичної та клінічної психології. – За заг. ред. М.І. Мушкевич. – Луцьк: Вежа-Друк. – 2019. – С. 199-202).*
- Stawicki, O. O. (2009). Kompleks niepełnosprawności (niepełnosprawność oczami osoby niepełnosprawnej). Równe: „ProPrint”. (*Ставицький О.О. Комплекс гандикапу (інвалідність очима інваліда) / Олег Ставицький. – Рівне: «ПроПрінт», 2009. – 60 с.*).